

Գրիգոր կ'ելլէ ճրգնարանէն լըռարար,
Անձախն արժգոյն երեւոյթքի մը նըման :

Երթա՛նք, կ'ըսէ, բայց ո՞վ հիւրերն պատուական
նընդրեմ, ինծի հետ առէ՞ք ճաշ մը յօժար :
Երկու տապակած աղաւնի, դոյզըն պաշար ,
Կը պատրաստէ որ ճաշակեն միարան :

Բայց արեղայք կ'ոռնեն՝ Աստուա՛ծ, վա՛յ ինծի
Այսօր ուրբաթ է՝ զու պա՛հայ ալ կը խոռես :
Ձէի գիտեր, կը մըռմըռայ սուրբ հեղ :

Եւ թընչիկներն ահա կ'օրհնէ մատնացի .
Եւ կհանք կ'առնուն, կը թըթըռան թեւաբախ .
Եւ աշուրնին կը պըլպըլայ ինչպէս շաղ :

Ե

Անմիտ մարդոց որ իր առջին կուշ ինկած
Կը թախանձեն ներքի՝ կ'ըսէ սուրբ Գրիգոր .
Դուք հանեցիք զիս իմ խորշէս մենաւ որ
Ուր վայելել մըտեր էի միայն լաց :

Թողէ՛ք հանդարտ զիս , զիս թողէ՛ք անկասկած,
Կ'ատուեմ յարմիրն , մահու հալաւ ախտաժուր ,
Լալ կը բաղձամ՝ հալել մայել զիս բոլոր ,
Որպէս զի շուտ երթամ թըռչիմ առ Աստուած :

Կը փափարիմ մաքրել զաւել զիս ամբողջ .
Թեքեւս հիւր գայ ինծի Կոյս գեղեցիկ ,
Որ լոյս ունի մարգարտափայլ խոպուպիկ :
Ա՛խ այն ատեն պիտի բերկրի հողիս ողջ ,
Թէ փըրկութիւն գրտայ՝ պիտի գխտնամ ես ,
Պիտի օրհնեմ Կեանքա՛յ անմահ մըշտապէս :

Ջ

Պոր՛ըրգաւո՛ր անձաւ, միայն զու կըրնաս
Մանրապատու՛մ ընել ի՛նչչափ աղաղակ
Եւ ի՛նչչափ ջալ անդուլ հոռեց հոգին փակ ,
Ու կանգնեցաւ անձնապարտաւ դատախազ :

Ո՛վ հըրեղէն բարբառ , հաւա՛տք աննիւղ ,
Դուք հիւնեցիք զուք ծիրեցիք զայն համակ ,
Եւ հեշտութիւնն որ իր սըրտին էր կամակ
Վիշաք միայն կը շընորհէր հանապաղ :

Ի՛նչ տեսիլքներ , ի՛նչ երազներ , ի՛նչ շողեր
Այդ մ'ըթուեթեան խորք տեսաւ արդեօք ան .
Ի՛նչ անհուն բոց մ'արդեօք զանի կ'ողողէր :

Օր մը մըտան փապարն եւ ոչ զոք զըտան .
Հացը մաշեր էր իր մարմինն աննըման—
Նարեկացին աներեւոյթ էր եղեր :

ՎԱՀՐԱՄ՝ ՍՎԱՃԱՆԱ

ՄԵՐ ԴՐԱՑԻՆԵՐԸ

Այս ընդհանուր վերնագրով ուսումնասիրութեանց շարք մը կը սկսինք հրատարակել Անանիիքի մէջ : Մեր ազգային գործունէութեան ամենէն անհրաժեշտ տարրերէն մէկը, —տարր մը որ, ինչպէս միւսները, մինչեւ հիմա շատ հարեւանցի կերպով մշակուած է, —անցնալն է մեր դրացի, մեր բնակակից ցեղերը՝ մանրամասն, իրական, ճշգրիտ ծանօթութեամբ մը : Մեր գրութիւնը պահպանելու համար, մեր ցեղային շահերը ամրացնելու համար, պէտք է որոշապէս գիտնանք շահերը, ձգտումները, ուժերը մեր բնակակիցներուն ու դրացիներուն որոնց հետ ամէն վայրկեան գործ ունեցած ենք եւ պիտի ունենանք ինչ ալ ըլլան պայմանները, պիտանք անոնց բարի կամ յոռի տրամադրութիւնները զէպ ի հայ ժողովուրդը, թափանցենք այդ տրամադրութեանց պատճառները, որպէսզի մեզի նկատմամբ լարուած հակա-կրութիւններուն դէմ յիստիցորէն կարենանք պատրաստուիլ ինքնապաշտպանութեան եւ որ-պէսզի մեզի ընծայուող հակակից ու համակից ուժերէն ջանանք օգտուիլ՝ մեր ցեղին զօրաց-մանը եւ ընդհանուր երկրին բարգաւաճմանը նպատակով : Բաճիքի իր վէպերուն մէջ մերթ ուշիմ կերպով ցոյց տուած է ինչ որ Թուրքիոյ Հայը կրնար յուսալ ու քաղիլ իր դրացիներէն եւ ինչ ծառայութիւն որ ի փոխարէն կրնար անոնց մատուցել : Անտարակուսելի է, զժբաղդաբար, որ վերջին շարժումներուն մէջ, հայ ժողովուրդը չգիտցաւ օգտուիլ իր տրամադրութեանը տակ զանուած շահակից ուժերէն եւ ասոնց մէկ մասն ալ իրեն հակակից դարձուց :

Մենք հրաւիրեցինք մեր Հայաստանցի բնակիչներէն մէկ քանին որ ատանց ու եւ կան-խաղ կարծիքի, առանց ձգտումի, մեր ընթերցողներուն ներկայացնեն Հայոց դրացի ցեղերն ու ժողովուրդները՝ այնպէս ինչպէս որ են իրենք իրենց մէջ եւ այն բարոյական ու նիւթա-կան յարաբերութիւններով զոր ունին մեր ժողովրդին հետ : Այսօր կը հրատարակուի ուսում-նասիրութիւն մը նշխարներու վրայ : Արդէն պատրաստ ունինք յօդուած մը Գուրդերու մա-սին : Եւ զո՛ր պիտի ըլլանք որ մեր ընթերցողներէն ու աշխատակիցներէն անոնք որ Թրքական

Հայաստանը մօտէն կը ճանչնան, մեզի օջակցին այս Շարքը ամբողջացնելու, եւ դրկին յօգուածներ Թուրքերու, Թուրքմէններու, Չէքմէշլիներու, Աւարներու, Լազերու, Նեսաուրականներու, Այսորիներու, Ղապրներու, քրդական այլ եւ այլ ցեղերու վրայ:

Ե Զ Ի Տ Ի Ն

Ա. — ԵԶԻՏԻՆԵՐՈՒ ԲԱՅԱԶՈՒԹԻՒՆԸ, ԱԶԳԱՀԱՄԱՐ ԵՒ ԱՌԱՆՅԱԳԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Եզիտիները Տաճկահայաստանի եւ Ռուսահայաստանի լեռնաքարձուքներուն վրայ ցերեզման հաստատուած, եւ կառավարական աշխարհահամարներու մէջ չհաշուած բլլաշուն համար՝ իրենց ազգամասը ճշդութեամբ դիտարկած չէ, բայց անոց թիւը մօտաւորապէս 25—30,000 ի կը հասնի, իրենց մեծագոյն մասը կը գտնուի Սինճար լեռները, Մուսուլի շրջակայքը. այդտեղ աստիճով 50,000 ի կը հասնէր իրենց թիւը, բայց այժմ 13—15,000 կը հաշուուի կը գտնուին նաեւ Մասեաց եւ Աւրազանի սարտանները, եւ ռուս-թրքական Բագրեւանդի, Բասենի, Կարսի ու Երեւանի սահմանագլխի լեռնաքարձուքներուն վրայ, ու այդ տեղուանք իրենց թիւը կը հասնի 4000 ի: Ռուսահայաստանի Ղազզվանի Թանդուրակ գաւառը 3000 ի չափ են, Ապարանի մէջ քանի գիւղերը՝ 2000 ի մօտ. նաեւ Շիրակայնախլաւան կամ Տիկոտ գաւառի գիւղերը (Անիի շրջակայք) մօտաւորապէս 4000, որոնք դադարած են Անիյապ կամ Մասնապետ (Ապարանի) գաւառէն՝ ռուս-թրքական վերջին պատերազմէն յետոյ: Կան նաեւ քիչ թուով վանայ լճի հիւսիսային ափերուն վրայ, եւ Թուրքիոյ այլ եւ այլ կողմերը, ինչպէս նաեւ Ռուսահայաստանի այլ եւ այլ քաղաքները:

Եզիտիները աւանդաբար կը պատմեն որ իւրենց ալ երբեմն ունեցեր են իրենց սեպական երկիրը, իրենց հայրենիքը, թագաւորութիւն եւ զօրք, աւ իրենք ալ ազգ ըր ճանչցուած են հին ժամանակները, Աստուք աւանդաբար դիտեն որ իրենց հայրենիքն է երբ Շահապար, այժմայն Մուսուլը, Մերոսը, Սեղդը, Շերուան ու Բոտանը յետոյ, կորսնցնելով իրենց թագաւորութիւնը, ամփոփուած են Սինճար լեռան կրճերուն եւ լեռնաքարձուքներուն վրայ, հոն ունին իրենց միակ դէրը (աղթատելի): Շանգլի կամ Շանգրի: Դարուս առաջին քառորդին, Թուրք կառավարութիւնը զօրքեր կ'ուղարկէ ասոնց դէմ, որոնք միջոց մը քաղութեամբ դիմադրելով, ռուսիքի եւ միջերբի սպառնալէն յետոյ անձնապէս եղած՝ շատերը կը զարգան, մաս մը կը փախչին, եւ միայն ամենաքարձր զինքեր գրաւողները կ'աւազատուին: Մինչեւ վերջին տարիներ, 1892—

93 թուականը, Թուրք կառավարութիւնը յաճախ զօրք կ'ուղարկէր Սինճար լեռան վրայ ապրող Եզիտիներու դէմ, որոնք իրենց քարձր զինքերու շնորհիւ միշտ յաղթած են: Հայկական շարժումներէ յետոյ, Թուրք կառավարութիւնը ստիպուեցաւ այլեւս չզբաղի անոնցմով:

Բ. ԵԶԻՏԻՆԵՐՈՒ ԿՐԹՆՔԸ (*)

Եզիտիներու կրօնքը պարզ արեւապաշտութիւն է: Արեւակը կ'ընդունին որպէս տիեզերքի արարիչը, որպէս ամենակարող, ամենազօր, անձնուղեւ եւ անմահ—ինչպէս հին արեւապաշտները:

Եզիտիները, արեւը ճանչնալով տիեզերքի արարիչը, որպէս անոր առաքեալներ, բարեաց բաշխողներ՝ կը յարգեն լոյսը եւ ջերմութիւնը, ինչպէս նաեւ կրակը, որոնց հետ կ'ընդունին աներևոյթ հոգիները, մեայիյներ եւ փոխաւոր (ըստ աստուածապաշտներու՝ աստանաներ եւ հերշտակներ):

Լույս, ջերմութիւն եւ փոխաւոր (հերշտակներ) — Ըստ Եզիտիներու, լոյսը եւ ջերմութիւնը փրկիչ աստուած զօրութիւններն եւ անոնց տեսանիւթ յատկութիւններն են, որոնք ամէն տեղ կը հասնին եւ երկրիս արարածներուն բարորութեան համար կը բարխանեն առ արեւ-արարիչը, եւ աստու շնորհներու պարգևները կը խնդրեն անկից: Եզիտիներու կրօնապետները, փիլիքը, ամէն օր, արեւու ծագման ատեն պարտաւոր են լոյսի եւ ջերմութեան միջոցաւ իրենց անխառն աղօթքը փնդրուածքները ուղղել առ արեւ-արարիչը, ինչպէս արեւի զօրութիւնով (վի՛ շամա) նոյնպէս լոյսի եւ ջերմութեան զօրութիւնով երդումներ կ'ընեն (վի՛ նուր, վի՛ գերմը, ա՛յ լոյսը, ա՛յ յս ջերմութիւնը):

Կրակ եւ մեայիյներ (աստանաներ) — Եզիտիները ինչպէս լոյսի եւ ջերմութիւնը, նոյնպէս եւ կրակը կ'ընդունին որպէս արեւ-արարիչի բարեաց բաշխողը եւ կը յարգեն ու կը պաշտեն գայն, սա տարբերութեամբ միայն որ կրակը, մէպլիքներու հետ, ժամանակաւու

(*) Եզիտիները, Տաճկահայաստանի եւ պարագաներու աղանջութեան տակ, սովորած են եզգիքի միջոցով պահել իրենց կրօնքի իսկութիւնը. մահմետականներու հերթափոխութեան Մուհամմար եւ քրիստոնեաներու ներկայութեան քրիստոսը որպէս ժողովրդներ ընդունելով՝ կարծէր տառած են շատերու թէ Եզիտիներու զօրքը խառնուրդ մըն է արեւապաշտութեան եւ մահմետականութեան, ուրիշներու՝ արեւապաշտութեան եւ քրիստոնեականութեան, միջոցաւ. երբեք ոչ մին եւ ոչ միւսը:

բաղկէ, երկրին վրայ մնալու գաղտնաբարձութեամբ ըլլալով՝ ներկային համար չի կրնար բարեխօսել առ արեւ-արարիչը, որովհետեւ ղեջ իրն բարձրանալու հրամանը չունի։ Նշխարները կ'ընդունին որ մէտլեքները իրենց ըմբոստութեան համար վճռուած են արեւ-արարչի տեսութենէն եւ իրենց զօրութիւնը եղող կրակին հետ երկրին վրայ են թափուած։ Բայց գտնող չեն անարգել իրենց այս ըմբոստութեանը համար։ Ինչպէս գիտենք, սատուածապաշտ կրօնքի հիմնադիրները (թէ՛ մովսնականութեան, թէ՛ քրիստոնէութեան եւ թէ՛ մահմետականութեան) անարգելով այդ ըմբոստ, գաղտնաբարձութեամբ հողիները, զանոնք պատեհեցան գեներն հողովը՝ կ'այրեն ապապային մէջ, մինչդեռ եզիտի կոնսի հիմնադիրները, ստոյն կարեկցելով, արդարացնելու փաստեր կը ներկայացնեն, նոյն իսկ ապագային մէջ անոնց կը վերագրեն գաղտնի իշխանութիւն մը եւ անոնց պետին, Միսլիմի-Տաուրիկ կը վերագրակին Մեծ-Օրուան գաղտնաբարձութիւնը Մէտլեքի-Տաուլ գաղտնաբարձապաշտներու Բենեղզեբուլ անուանածն է։

Անուանիկ ինչպէս էր բացատրեն եզիտի փերերը սատանաներն եւ կրակը յարգելու օրենսդրութիւնը. սաի կերպով մը իրենց «հաստոյր-հանգանակը կարելի է սեպել։

Նախ կը ծագեն մովսնական, քրիստոնէական եւ մահմետական կոնսի վարդապետութիւնները, առարկելով թէ՛

«Ինչպէս կ'ըլլայ որ այդ հողածին աղամ-«որդիները, իրենց ծառայութեանց փոխարէն «վարձատրուին, հրաշքներ գործեն, մեծ թելներուն կեանք տան, ու բռն թէ մէ-«ալիքները, որոնց իրենք ալ կ'ընդունին ա-«րարչին հասարակութիւնը եւ անկէ քիչ պա-«կաս զօրութիւն ունենալը, իրենց ծառայու-«թեան փոխարէն աւել չնոյն մը ու գինուն «համար յախտնապէս կորստի գաղտնաբար-«աւտուծ ըլլան»։

Յետոյ կ'աւելցնեն.

«Մո՛ւտ է Աստուծոյ արարիչը ճանչնալու մէջն «իսկ սխալած են, իրենց գացած ճամբան «խառք է եւ անել։ Անոնք պիտի չփրկուին, «որովհետեւ տեսնելով ու վախելով արեւ-«արարչի բարեքներն ու զօրութիւնը, անզոյ «աներեւոյթ Աստուծոյ մը կուտան բոլոր ա-«նոր արժանի փառքերը։

«Բո՛ւր մարդիկ, բո՛ւր ցեղեր սխալած են, մենք ուրախ ըլլալու ենք որ «եր կը-«րօնքը անարատ պահած ենք եւ պիտի պա-«շենք մինչեւ աշխարհիս վերջը, մինչեւ մէ-«լիքներու իրենց տեղը նորէն բարձրանալը։ «Մենք ենք աշխարհի մաքուր ցեղը որ մեր

«արինը, մեր ցեղը խառնելով չպղծեցինք, «(Մեր ճանչցած արարիչը ամենագործ եւ ա-«մենապարզեւ արեւն է։ Այո՛, մէտլեքները «յանդրինքնան անոր դէմ, անժամանակ ուղե-«ացին անկէ իրենց ծառայութեան վարձատր-«ւորութիւնը եւ Արեւը, բարկացած, քշեց զանոնք «եր պալատէն, ու անոնք, իրենց զօրութիւն «նով՝ կրակով, գաղտնաբարձեցան ժամանա-«կաւորապէս մեր երկրի վրայ մնալու։ Եւ միթէ «մենք անոնցմէ խորհելու էինք, միթէ ա-«նոնցմէ երես դարձնելու էինք, Ասեցէ՛ք, «Նի՛նէ թագաւոր մը բարկացած իր հրա-«մանատարներէն մէկուն, կամ իր մէկ ա-«նակին, զանոնք իր երեսէն արտաքսէ, աքսո-«ւրէ երկիր մը, միթէ այն երկրի ժողովուրդը «քար ու փայտով ողջ զօրքերը թարկոնելու «է. եթէ ժողովուրդը այդպէս վերագրուի ղեպի «դաղտնաբարձութեամբ զօրքը, որչա՛փ կը վշտա-«ցնեն զանոնք, եւ կը կարծէք որ եթէ թա-«գաւորը լսէ պիտի չբարկանայ այդ ժողո-«վրդին անպահի վարմունքը տեսնելով։

«Ան՛է՛ք. ձեր տունը եկող հերը, ըլլայ փա-«խրտակաւ, ըլլայ աւաղակ, ըլլայ մարդաս-«պան, զուգ զայն կը պատապարէ՛ք մէկ կը «թողո՞ւք որ զուրք մնայ, սոված անպատըս-«պար մեռնի։

«Տեսե՛ր էք — զող մը, գաղտնաբարձեալ ո՛ւ-«րագործ էր, յանցաւոր մը երկարապաշտը կը «տանին, ժողովուրդը անոր ետեւէն անարգա-«կան աղաղակ կը բարձրացնեն, թէ կա-«րեկից արցունք կը թափէ. զայն կը դատա-«պետէ, թէ անոր վրայ կը կարեկցի ու կը «խղճայ...»։

Այս գաղափարով է անաւոր եզիտիները կը յարգեն սատանաներն ու կրակը եւ կրակին իրենց օճախէն մարիլը մեղք կը համարին ու ատոր համար կենդանիներու աղէ պատառ-«տած կտորներ կը թաղեն կրակախառն փռչիչ մէջ ուր կը ծխան մինչեւ յաջորդ օրը, եւ եթէ յանկարծ կրակը մարի փրկին կամ չեխին օճա-«խէն՝ նորոգելու են։

Այս գաղափարով է դարձեալ որ եզիտիները կը փրփրին, կը կատարեն, երբ իրենց ներ-«կայութեան մէտլեքներուն շէրքան, առանձն, դեռ անուշները տրուի. «նալէթ օլսու՛ն» բա-«ցատրութիւնը եւ նոյն իսկ ո եւ է պատճա-«ռով «գետին թընելը» եզիտիներու կատարու-«թիւնը կը բարբոքէ, որովհետեւ կ'ընդունին որ մէտլեքները երկրի վրայ են եւ մարդոց աչքին տեսնելոյ՝ կրնան հոն ներկայ ըլլալ կամ լսել ու վշտանալ այս անարգանքին համար. եւ երբ պատահի այսպիսի ղեպք մը, հոն գտնուող եզիտիներ իրենց — չգործած — մեղքէն ազատելու համար, իւրաքանչիւրը

եօթն անգամ մէալիքներն եւ. Մէալիքի-
Տառազնն ներում ու թողութիւն խնդրելու
են (") :

Նշիրտները, ինչպէս յետոյ պիտի տեսնենք,
ուրիշ որոշ փաստերով կը հերքեն այն թէ՛
«Սատանան օժի կրկնարարներով ներկայացած
նախատոր, զայն խաբած եւ դրախտէն դուրս
վտնտուկուէն պատճառ դարձած է» . չուներն
դէպ ի օժերը այն ատուութիւնը զոր սնուցած է

(*) Երեկոցանոց Նշիրտներու ալյուրի վարժուէքն
ուրիշ մը :

Այն շոր տարի առաջ, ընկերով մը հետ Ռաքարանէ
հետեւում կարու ուղեւորելով, Մրենու, Մազաթերքի, Անիի
եւ արեւ. սրտաշարժ ուղեւորներու տանի բնագոյացար
կանք տեսած է՝ ուշադրութիւն կարս համարելով, մինչդեռ
ստիպուած էրէն նոյն երկրային հոն ըլլալ : Երբ ընդ-
միջին հեռաւորացի ալիք խոփաշող անտարաններէն եւ
Արամայի ստորոգէ Տառազն՝ աղէն իրիկնապահէն մօտ,
փորձելով գիծի Ղալիթմայի (Ղալաթի) ներկայութիւնը,
տանջել երկու լի տանել եւ նոյն երկրային կարս
համարել, յայտնա հանդիպած էր այդ գիւղը եւ շատեր
ճանաչէ էին Այս աղաւթ գիւղացիք ընդ օտարու ծա-
նոթի մը եւ երբ Նշիրտական ընդունելութիւնը (սար
սար էրին, սար ծաւ եփում—գիւտու զրայ) աչքիս զրայ,
«Յայտն, յայտնեց նպատակ—նոյն իմ կարս համարելու
ստիպողականութիւնը, եւ զիս եւ իմէն ձերը շնորհարար,
Նշիրտի հրաւիրութիւնով տնիկա առաքարակցի որ իր
հերքը հնծած երկմանք . շնորհարարութեան հաւանե-
ցածն եւ ճակելու սխառն ըստով մեկնելու համար : Սե-
նանք կը լիցուէր զիւղացիներով, որոնք բարեկամ իմ
շարունակ սեռնակին մէջ երկնցած թաղի բնակիչն էր : Բայց, եկաւ
Նշիրտի մին ալ, որ յայտնեց թէ կուրսէն փախած եւ շատ
գէշ բնակիչ էր լսած : Բաճակապատանի քաղցածներն
մէկն կուտարին լուրս եւ միջ յամար ողորկ մը չէր,
բայց Նշիրտի կը հետաքրքրուէին մէկ միւլիտին հար-
ցումին իրենք բացատրութիւններ կը տա՝ Նշիրտին (Նշիրտ
որ գիւղացիներ եւ բարեկամներ էր) աղէն աղցուն
արուած սիւտի տեսարաններէն, չէրքայ ա՛լ համբերել
եւ խոտանելով մեծն վերջ տալու : Համար գէշ ի նորիցը
գարաւ, գինքը նախապէս զուշադրեցած էր որ Նշիրտին
տան մէջ (ստաւառայ), մալիքի, եւն ըստեղը շարուա-
սանել եւ խոտանցած էր բայց Տիմա մասնակից թէ Նշի-
րտները այդ բաները լսելով միայն սիւտի որտեղներէ ու
հեռաւորսն է՝ ուղեք այդ ատիւթէն օգտուելու եւ նորիցէն
հարցուց թէ ո՞ր քաղցած էր հարցուց թէ ո՞ր թաղերը, եւ
Նշիրտի, ճանաչէ նոյն քաղաքին, թուէր թէ զայն թաղի
ստաւոր որ ալիք ժամանակի ընկեր մակեղուց, բարեկամ,
մտաւոր որ զայն թաղի ընկեր մակեղուց, բարեկամ,
մտաւոր որ ալիք թաղի ընկեր մակեղուց, բարեկամ,
մտաւոր որ ալիք թաղի ընկեր մակեղուց, բարեկամ,
մտաւոր որ ալիք թաղի ընկեր մակեղուց, բարեկամ,

Հապի, թէ աւառած, մեծ կարծեցինք թէ սեննալը
երբարարած էր կը դրոշմէր : Ըզգած, բոլոր սեննալները
ընկեր շրջապատած կը պաշտպանէին, մինչդեռ միւլա-
նքը սեննալին սիւնները քանդուել էր ճիւղից նշալի սե-
ղանք քանդէ էին մը առեւելին, սեննալը տակ նստելու,
եր եղած, աստուէն թերի, զոյգները դէպ ի մեկ կը նե-
տուէր, մտաւորներու գարմարէն մը փայլ կը մայրէր :
Խաղաղից ալաղակ մը բարձրացուց, յոն էին, եւ սիւնը մը
կուռելէ յետոյ, հապի կըցածք հանդարտուի եւ սեննալ
կէն գուրս հաւանք տանելէ չեղող Նշիրտները իմէ լստով
փորձեցինք ճամբարելով, աստուէր հրաւիրութիւնն
ըմէ չեղողներով պատասխան էր ձերը եւ վշտանալու
նշաւ քաղց չէր տար որ իմ հիւրը եւ կը կործնէ անա-
ղանք եւ իմ հիւրը երբ դուրս եկած եւ լսեցինք ալիք ապա-
նալիքները որ դառնցինք իմ աղցին մեկ հեռաւորացիին
թէ պիտի պաշտպանէին այն ձին որուն ժամանակներէն
հարցուց թէ ի՞նչ պիտի նստէր, հարկադրեցածք հետեւում
ուղեւորելու : Միջ ետեւէն աստաւալաղացիները ընկերոջ
Տառազնի գետ անաղաղական խոսքեր կ'արձակէին...

գարեւել ի վեր ընդհանուր մարդկութիւնը :
Ինչպէս գիտենք, մարդկութիւնը առած է
զանոնք աւելի քան ամենագարեւորելի գա-
զանները, եւ այդ ինչպէս կը հաստատուէ Աստու-
ածաշունչը՝ Աստուծոյ հրամանն է եղած, թէ
«պէտք է մարդիկ ջանաս օժերու գլուխը ջախ-
ջախել եւ օժերը մարդոց գարշապարը խած-
նել...» եւ զոր հաճութեամբ կը գործա-
դրեն մարդիկ մինչդեռ Նշիրտները՝ հակառակ
այս հրամանին՝ իրենց հանդիպած օժերու վրայ
չեն յարձակիր, զանոնք չեն սպաննել : Իսկ
իրենց տուններուն մէջ եղած օժերը կ'ընդունին
որպէս «տան տէրը», եւ իմէն նոյն իսկ ամէն
օր անոնք երեւան ելլին, երբեք չեն զպիր(*) :
Նշիրտ չեկերին են միայն որ թէ՛ն օժերը չեն
սպաննել, բայց զանոնք ըսնելով «կը թշուա» եւ
իրենց հնազանդացիներու համար սպաննելէն ա-
ւելի կը չարարին, ինչպէս արար կամ պարսիկ
տեղիկները : Այսու հանդիման պէտք է գիտնալ
որ օժերը կարծուածին չափ ատուելիք կենդա-
նիներ չեն, անոնք մարդոց հետ ունենէ բնածն
թշուաութիւն չունին, եւ կը ջանաս վնասել այն
ժամանակ, երբ մարդիկ զանոնք սպաննելու
գիւրքի մը մէջ գտնուին Գազանները մարդոց կը
վնասեն իրենց անօթութիւնը յաջեցնելու
համար, մինչդեռ օժերը երբեք, եւ մանաւանդ
օժերը ունին ուրիշ յատկութիւն մը որ կը հեր-
քէ այն թէ օժերը մարդկային ցեղին հետ ան-
հաղաթ թշուաութիւն են : (Իմ այս ըստած կըրնա
նաուզել անոնք որ ապրած են այնպիսի եր-
կիրներ ուր շատ օժեր կան) Օժերը կը սերտա-
րին դեռատի եւ վայելչապագմ պատանիներու,
գեղեցիկ կանանց եւ աղջկաներու, ու կը յա-
զենան միայն զանոնք գիտելով, տեսնուած
օժեր որ զուլանին դրած առատաւոր գերանի
մը կամ կախ ինկած մարգարէ մը կը գիտեն
իրենց սիրելին : Անաւոր բան մը չէ գարձալ
որ առատաւորներ անկողնէն ելած ժամանակ
գետաւոր կ'լին, պատանի մը, կամ աղջիկ մը
իր անկողնոյն շուրջ կամ բարձին տակ, դա-
լարած ատենէն օժեր . ընդհանրապէս յայտնա
պատահող դէպքեր են ասոնք տեղ եւ լի-
նային երկիրներուն մէջ ուր շատ օժեր կան, եւ
որոնք չեն խալթեր : Անկէ զատ օժեր կը գտնա-
լին երաժշտութիւնը լսելով, ինչպէս ոչխար-
ներ որ հովուին սրիցին ձայնը իմանալով
ճարակելէ կը դադարին եւ անուշ նայուածք մը

(*) Նշիրտներու այս սովորութիւնը կը յարգեն Նշիրտ
եւ փութերը, ու ըստ անկողնի տան օժը մօր եղ
բայց—գետին կ'անտանեն, թէ արքանք ինչո՞ւ—որչե՞ն
գիտեմ—այդ մասին, Նշիրտը (գետին) երեւանէն գաշա-
կութիւններ կ'ընեն, որ տան մէջ հիւանդ կայ :
եւ (գետին) երեւան, կը նշանակուի որ հիւանդը պիտի մեռնի :
Եթէ պատճառաւ կայ, կը նշանակուի թէ պիտի բացառա-
նայ, եւ ուշ օժերու, յետեւ իրենց մասին շարունակ
մէջ շատ աստեղական պատմութիւններ կը խոստեն :

կը դարձրինն ղէպի ծաշինն եկած կողմը, նոյն-
պէս օձերը՝ հողէն դուրս ելած՝ մտիկ կ'ընեն
այդ ծաշը : Հայաստանի մէջ ամառ ժամանակ
երբ խմբով կիներ լինեալն բանջարեղէններ
հաւաքելու կ'երթան եւ երբ երկրելով կը չըր-
ջեն, շատ օձեր դուրս կուգան իրենց բոյններէն
եւ կը յառաջանան ծաշինն եկած կողմը, այն-
պէս որ աղջիկները վախերնէն կը հեռանան :

Սակայն, մարդիկ, որչափ զգուած են այս
կենդանիէն որուն միակ «յանցանքն» է ինք-
զինքը պաշտպանել երբ իր վրայ յարձակին,
այնչափ են աւելի օգտակար են համարած անոր
անկենդան մարմինը. օձերու աղբը, որ հազուա-
գիւտ եւ հոտաւէտ է, մինչեւ այսօր կը գոր-
ծածո՞նի եզրիս, պարսիկ եւ քուրդ շխներու
եւ հարուստներու կիներէն, որոնք գտնաբու-
թեամբ ձեռք կը բերեն զայն . նոյն աղբը
ինչպէս եւ Հայերն ու գուցէ ուրիշ արեւելի-
ցիներ օձերու ձգած շապիկն ալ իրենց հետ կրկնով՝
ղլխացուէն, «չար-ալքէն», որոգայթէ՛լ, նախանձի
ատելութենէն ազատուած եւ քաղցուտը կը հա-
մարեն դիւրեւ . օձի մարմնոյն իւրաքանչիւր
յօղը տարբեր տարբեր հիւանդութեանց համար
կը գործածուի : Այսպէս մինչեւ այսօր այն ա-
րեւելցի ժողովուրդները զոր յիշեցի դեռ
զանոնք իբրեւ զեղ կը դրո՞ծածն : Օձերու
նոր հուկիթը քանի որ տեսակ հիւանդու-
թեանց համար «նահապետական բժշկանք»ը
Հայաստանի մէջ կը գործածեն, Օձերու մարմնոյ
մասերէն զեղ պատրաստելու միջոցները աւելի
յստակ կան նշանակուած Հայաստանի մէջ
տեղ-տեղ գաւ.ուող ձեռագիր հին բժշկարան-
ներու մէջ :

Ք — ԳՐԹՆԱԳԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Եղբիւրները ունին նաեւ կրօնական արարու-
ղութիւններ—ծննդեան, ամուսնութեան, թաղ-
ման, հողեհացի եւ մեռելայեղաշատակի առիթով
կատարուած, Արարողութիւնները այր եւ կին
փիիբը կը կատարեն :

Ծննդեան արարողութիւնը կը կատարուի
հետեւեալ կերպով . մանուկը ծնելուն երկրորդ
օրէն սկսեալ մինչեւ եօթն օր, օրը ժամ մը
փիւր զաշն իր բաղուկներուն վրայ առած լը-
նելեայ ազօթելու է . մանկան եօթ շաբթուան,
եօթ ամսուան եւ եօթ տարուան հասնելուն՝
առանձին արարողութիւններ կան . եօթ տա-
րուան հասակին մէջ արուները կը թլիպանն :

Անուսելի ազօթներով եւ ձեւական մասնա-
ւոր փոփոխութիւններով է որ կը կատարուին
նաեւ միւս կրօնական արարողութիւնները,
«եօթ օրը» միշտ անփոփոխ պահելով :

«Հողեհաց» կ'ըսեն մեռնողի մը հողուցի փըր-
կութեան համար անոր մահուանէն եօթը օր

կամ եօթը շաբաթ յետոյ տրուած հացկերոյթը,
որուն կրնան մասնակցիլ Եղբիւր չեղողներ ալ,
Հողեհացէն զատ, իւրաքանչիւր Եղբիւրն
իր հին ու նոր մեռելներու յիշատակին տարին
անպատ մը հացկերոյթ տալու է, եթէ՛ կարու-
ղութիւնը կը ներէ, այս հացկերոյթը «մեռե-
լարածի» կամ «մեռելայիշատակ» կ'անուանեն,
Եղբիւրներու զրացի մահմտական եւ հայ
ժողովուրդները հետեւեալ հետաքրքրական
արարողութիւնը կը պատմեն Եղբիւրներու մե-
ռելայթաղի առթիւ, հ'ըսեն որ մեռելը թաղե-
լէն առաջ, անոր աջ ձեռքը գաւազան մը կը
կապեն, իսկ իւրաքանչիւր ոտքին տակ եր-
կուական կտոր օճաւ կը դնեն, պատանքը եր-
կու կտորներէն կը յինեն եւ խոշոր կարով մը
իւրաբու կը մնացնեն : Թաղումէն յետոյ, ամէն
օր՝ մինչեւ եօթն օր, իրիկունները, օրը ժամ մը
փիւր մեռելին գերեզմանին առջեւ ճուղիկ
եկած՝ ազօթելով, գերեզմանին վրայ կը խո-
նարհի եւ, չըթուէք գերեզմանի հողին վա-
կուցած, եօթն անգամ կը կրկնէ այսպէս .

«Լա՛է, ո՛վ մարդ, ինձի լա՛է. — ահա՛ աջ
«ձեռքդ գաւազանը եւ ոտքերուդ տակն ալ
«օճառը. երբ զեղ դատարանը տանին Մէալիքի-
՝ Տառազի դատաւարութեան պալատօնին հասնե-
«լէն առաջ, մի՛ վախար նորէն : Եթէ՛ զեղ ար-
«քայալութիւնը դրկեն, արդէն լա՛ւ . իսկ եթէ՛
«չէ, — պատանքդ պատռէ՛, արհամարհա՛օք
«հոն եղողներու երեսը ծեփէ՛, յայտնէ՛ քու
«եղբիւրութիւնդ ու Մէալիքի-՝ Տառազին հետե-
«ւող ըլլալդ . անոնք ա՛լ զեղի պիտի չգտնե-
«նան, ու դուն գաւազանիդ կրթընած, ու-
«ժովցի՛ր, ոտքերդ զետնին վրայ տրորէ՛, սահէ՛
«եւ արքայութիւնը գնա՛ » :

ԱՐՄԻՆ

(Շարունակելի)

ԶԱՆԳԸ

Եւ եւ ապաստել եւ անապաստել,
Հոգիս ծանրացած, զո՛ւտ քափառուել եւ .
Եւ եւ ըզգրուել եւ, անաւ ճանուել եւ,
Տիեզերքի ողջ՝ մի լեծ, անհուն զանգ,
Եւ հոգիս՝ նորա ղեզուակը վրսել :

Եւ հրաշքներով, վեհ՝ լիցոտքեան ւեջ
Տիեզերքի անշափ՝ խո՛ր ղոյանջուել հ—